

XII

Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti

«Beynəlxalq İqtisadi Münasibətlər» kafedrası

DÜNYA İQTİSADIYYATI

i.e.d., prof. Hacızadə Elşən Mahmud olğu

BAKI - 2011

Bəşəriyyətin *enerjidəşiyiciləri* və *xammalla təchizati problemləri*

Mövzunun planı

1. *Problemin mahiyyəti və səbəbləri.*
  2. *Problemin ümumi xarakteristikası.*
  3. *Enerjidəşiyiciləri və xammalın global istehsalı və istehlakı.*
  4. *Problemin həlli yolları.*
-

Enerjidaşıyıcıları

Enerjidaşıyıcıları - neft, qaz, daş kömür, torf, yanar şistlər, oduncaq, nüvə yanacağı (*uran filizi*) kimi yanacaq növlərinin ümumi adı.

Enerjidaşıyıcıları - mexaniki iş, qızdırmaq, kimyəvi reaksiya aparmaq və ya fiziki prosesləri yerinə yetirmək üçün istehsal istifadəli maddə və ya hadisə.

Əsas enerjidaşıyıcıların xarakteristikası

№	<i>Enerjidaşıyıcısının adı və qısa xarakteristikası</i>	İstilik törətmə qabiliyyəti kkal/kq
1	Daş kömür Keyfiyyətinə, geoloji düzüm və yaranma mərhələlərinə görə müxtəlif növlüdür	7750-8750
2	Ağac kömürü - (ağacın quru distiləsi). Daş kömürə nisbətdə fosfor və kükürd kimi zərərli maddələr azdır	7000-8100
3	Neft Müstəsna əhəmiyyətlidir. Ondan yanacaq, sürtkü yağları, kimyəvi məhsullar alınır.	10400-11000
4	Təbii qaz His vermir, tullantı yaratmır, atmosferi zəhərləmir, tamamilə yanır. Kimya sənayesi üçün də xammaldır.	12000
5	Torf koksla birgə emal edildikdə onun yanacaq keyfiyyəti artır. Ondan həm də qaz yanacağı alınır (1 ton torf qaza çevrildikdə 220 kq neftə bərabər olur).	3000-3400
6	Yanar şistlər Tərkibində daş kömürdən daha çox uçucu maddələr var. Bu xüsusiyyətinə görə ondan qazlaşmada istifadə edilir.	3800-4000

Enerjidaşıyıcılarının

istifadəsinin təkamülü

Qədim dünya - Orta əsrlər

oduncaq və biokütlədən geniş istifadə mərhələsi

XVII-XIX əsrlər

ilk faydalı qazıntılar (*daş kömür, torf və digər yanar bərk maddələr xammal*) zamanı

XIX-XX əsrlər

karbohidrogen erası (*neft sivilizasiyası, metan epoxası*)

XXI əsr

nüvə və alternativ enerji mənbələrindən istifadə mərhələsi

Enerji ehtiyatları

Nəhəng **enerji ehtiyatlarına** malik dövlətlər.

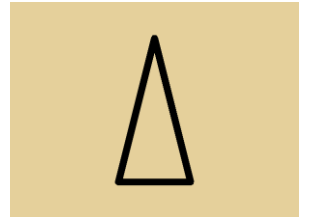
Neft

Səudiyyə Ərəbistanı, Küveyt, İran, İraq, Birləşmiş Ərəb Əmirlikləri, Venesuela, Rusiya, ABŞ, Meksika, Liviya, Qazaxıstan, Norveç.

Təbii qaz

Rusiya, İran, Birləşmiş Ərəb Əmirlikləri, Səudiyyə Ərəbistanı, ABŞ, Qətər, Əlcəzair, İraq, Venesuela, Kanada, Türkmənistan, İngiltərə, Hollandiya, Norveç.

Daş kömür

Çin, ABŞ, Rusiya, Avstraliya, Almaniya, İngiltərə, Hindistan, Polşa, Ukrayna, Kanada, Kolumbiya.

Yanacaq-Enerji Kompleksi

■ *Yanacaq-Enerji Kompleksi*

enerji resurslarının hasilatı və onların müxtəlif enerji növlərinə çevrilməsini reallaşdıran istehsal və xidmət sahələri məcmusu.

- *Yanacaq-Enerji Kompleksinə* - karbohidrogenlər hasilatı, emalı, elektroenergetika və onunla bağlı saxlama, nəql, təchizat infrastrukturunu daxildir.

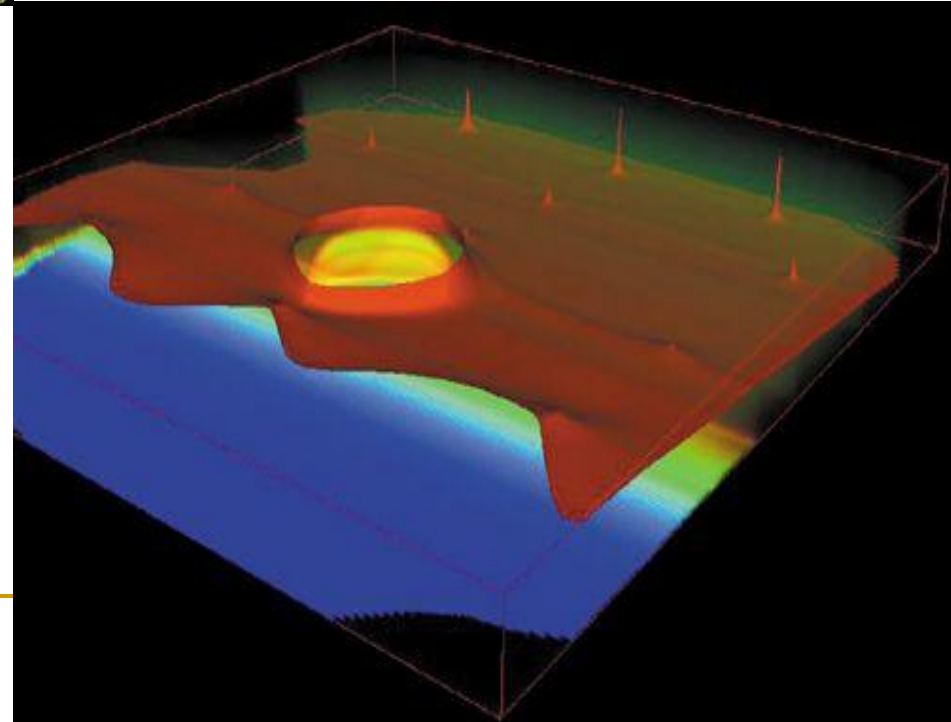

Neft - yerin təkindən çıxarılan suda həll olmayan, yağlı, yanar maye.

Neftin keyfiyyəti onun qatılığı və tərkibindəki kükürdün miqdarı ilə ölçülür.

Neft rəngsiz, qonur-qara, qonur-**qırmızı**, **sarı-yaşıl**, **qəhvəyi** çalarları olan müxtəlif konsistenli uçucu və qaz quruluşlu maddələri özündə əhatə edən karbohidrogen tərkibli maddədir

Barel - (ingiliscə *barrel* çəllək) neft və neft məhsullarının qeyri-metrik sistemdə ölçü vahididir.

Barel normal temperatur və təzyiq şəraitində 42 ABŞ qallonu - 158987 litr deməkdir.

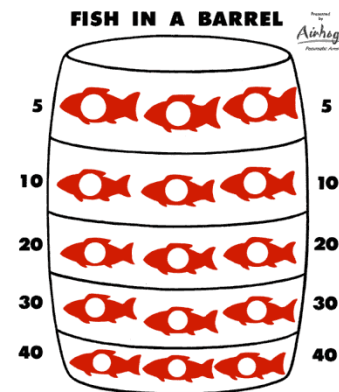
1 barel = 0,136 t. Neft, 7,3 barel = 1 ton neft, 6,29 barel = 1 m³ təbii qaza bərabərdir.

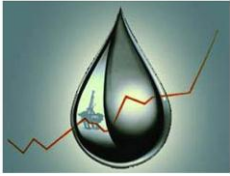
Azərbaycan nefti «Azərilyayt»ın

1 bareli 0,1365 tona bərabər tutulur.

1 ton neftin qiymətini təyin etmək üçün

1 barel neft 7,3 vurulur.

Neft və onun emalının əsas məhsulları

1. Yüngül məhsullar

↓
neftli qaz   ↓
benzun   ↓
liqroin   ↓
kerosin   ↓
dizel   ↓
mazut

2. Mazut emalı məhsulları

↓
krekinq məhsulları   ↓
pirolizinin məhsulları   ↓
təkrar distilləmə məhsulları

krekinq kerosin   *benzol*   *sürtkü yağları*
krekinq benzin   *toluol*   *qubron*

3. Yarımmayə və bərk məhsullar

↓
vazelin   ↓
parafin

4. Neftli qazların polimerləşməsi məhsulları

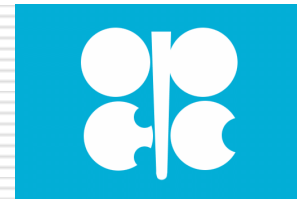
↓
sintetik kauçuk   ↓
plastmas

5. Neftin təbii şəkildəyişməsi məhsulları

← *Asfalt filizi*   → *Mum*

Neftdən 560 müxtəlif məhsul alınır.

OPEK (OPEC) – neft ixracatçısı ölkələri təşkilatı

 1960-cı ildə Bağdadda təsis olunmuşdur.

 Təşkilatın nizamnaməsi 5 il keçdikdən sonra Karakasda qəbul edilmişdir.

 OPEK-in məqsədi təşkilat üzvü ölkələrin neft siyasətinin unifikasiyası, səmərəli istehsal və ticarətin təşkili, dünya neft qiymətlərinin tənzimlənməsi, ekoloji missiya və sair təşkil edir.

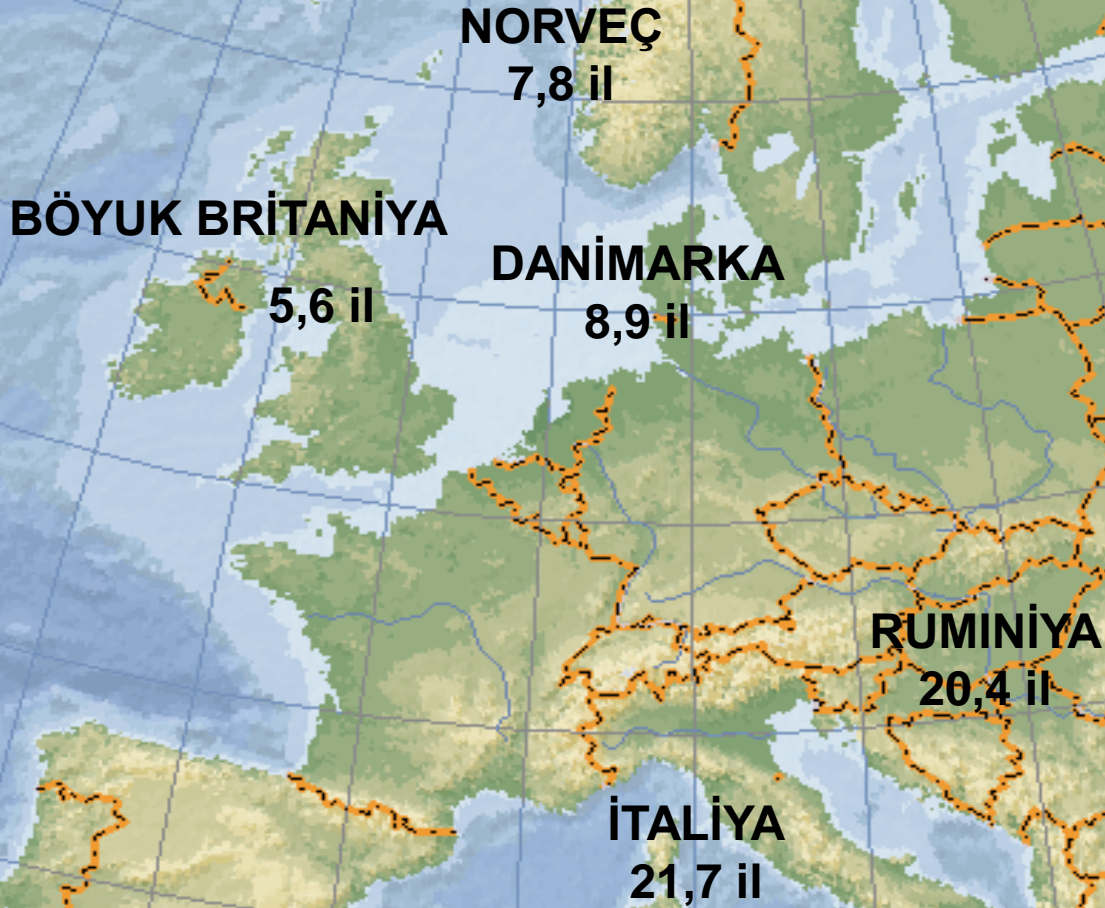

 Digər ölkələrin assosiativ üzvlüyü OPEK nizamnaməsində əksini tapmışdır.

OPEK üzvü olan ölkələr

Xarici Avropa

Xarici Asiya

ÇİN

19,9 il

HİNDİSTAN

17,8 il

BRUNEY

19,4 il

MALAYZİYA 11,2 il

İNDONEZİYA

10 il

MDB

RUSIYA

20 il

QAZAXISTAN

27,6 il

AZƏRBAYCAN

64,3 il

ÖZBƏKİSTAN

11,2 il

TÜRKMƏNİSTAN

9,3 il

Yaxın Şərqlə

SURİYA

12,5 il

İRQAQ

100 ildən çox

İRAN

65,5 il

KÜVEYT

100 ildən çox

**SƏUDIYYƏ
ƏRƏBİSTANI**

85 il

QƏTƏR

55,5 il

BƏƏ

100 ildən çox

OMAN-15,8 il

ƏLÇƏZAIİR
17,6 il

LIVIYA
57,3 il

MİSİR
11 il

NİGERİYA
30,8 il

QABON
22,8 il

ANQOLA
20,3 il

Afrika

VENEZUELA

63,5 il

EKVADOR

14 il

PERU

8,9 il

BRAZİLİYA

17,5 il

Cənubi Amerika

ARGENTİNA

10,1 il

Şimali Amerika

KANADA
8,8 il

ABŞ
10,7 il

MEKSİKA
22,5 il

AVSTRALIYA

14 il

XXI əsrin əvvəlində

dünya *enerjidəşiyiciləri* istehlakı

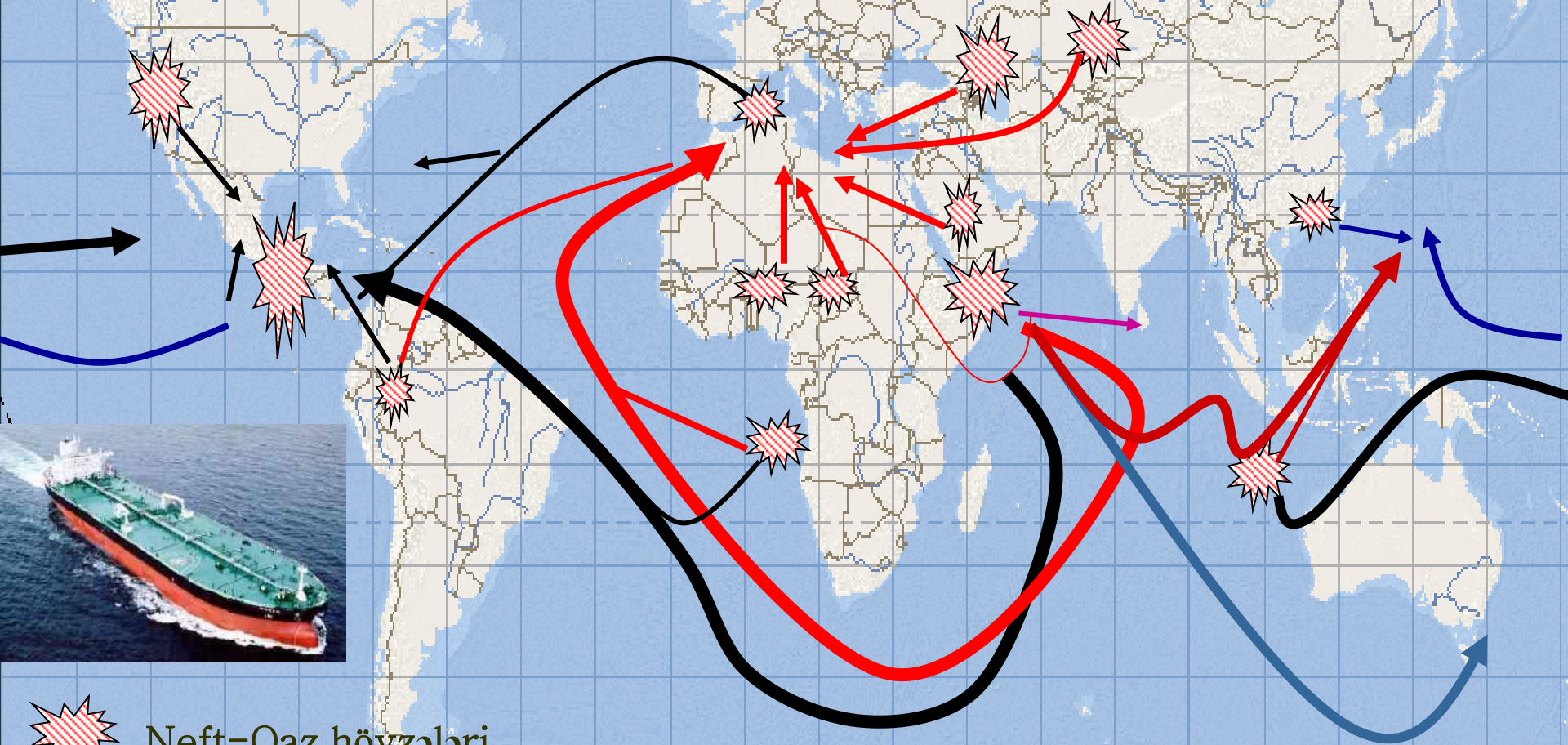
- ✿ *neft* 40,2%;
- ✿ *daş kömür* 25,4%;
- ✿ *təbii qaz* 23,8%;
- ✿ *digər enerjidəşiyicilər* 10,6%.

Dünya enerjidəşiyicilərinin 90%-ə qədəri qazıntı yanacağına, o cümlədən, 64%-i karbohidrogen resurslarının payına düşür.

Son 25 ildə enerji istehlakı 38% artmışdır.

Dünya təsərrüfatında neftin hasilat və istehlak rayonları arasında böyük ərazi ayrılığı yaranmışdır. Bu ərazilər müasir dünyada nəhəng «neft körpüləri» adlanan okean axınları ilə birləşir.

 Neft-Qaz hövzələri

 Neftin dəniz daşınmasının əsas istiqamətləri

Enerji reallıqları

👍 bütün avtomobillər elektrik stansiyalarında istehsal olunan enerjidən iki dəfə çox enerji istehlak edirlər.

👍 bir stəkan suda bir çəllək benzini əvəz edəcək qədər enerji toplumu vardır.

👍 tez yetişən ağac plantasiyalarından hər hektardan il ərzində 40 ton oduncaq almaq mümkündür və 125 km²-lik belə ərazi 80 min əhalisi olan şəhərin enerji təchizatını ödəmək imkanlıdır.

👍 Bir ton qarğıdalıdan 410 litr etanol alınır.

Enerji Təhlükəsizliyi

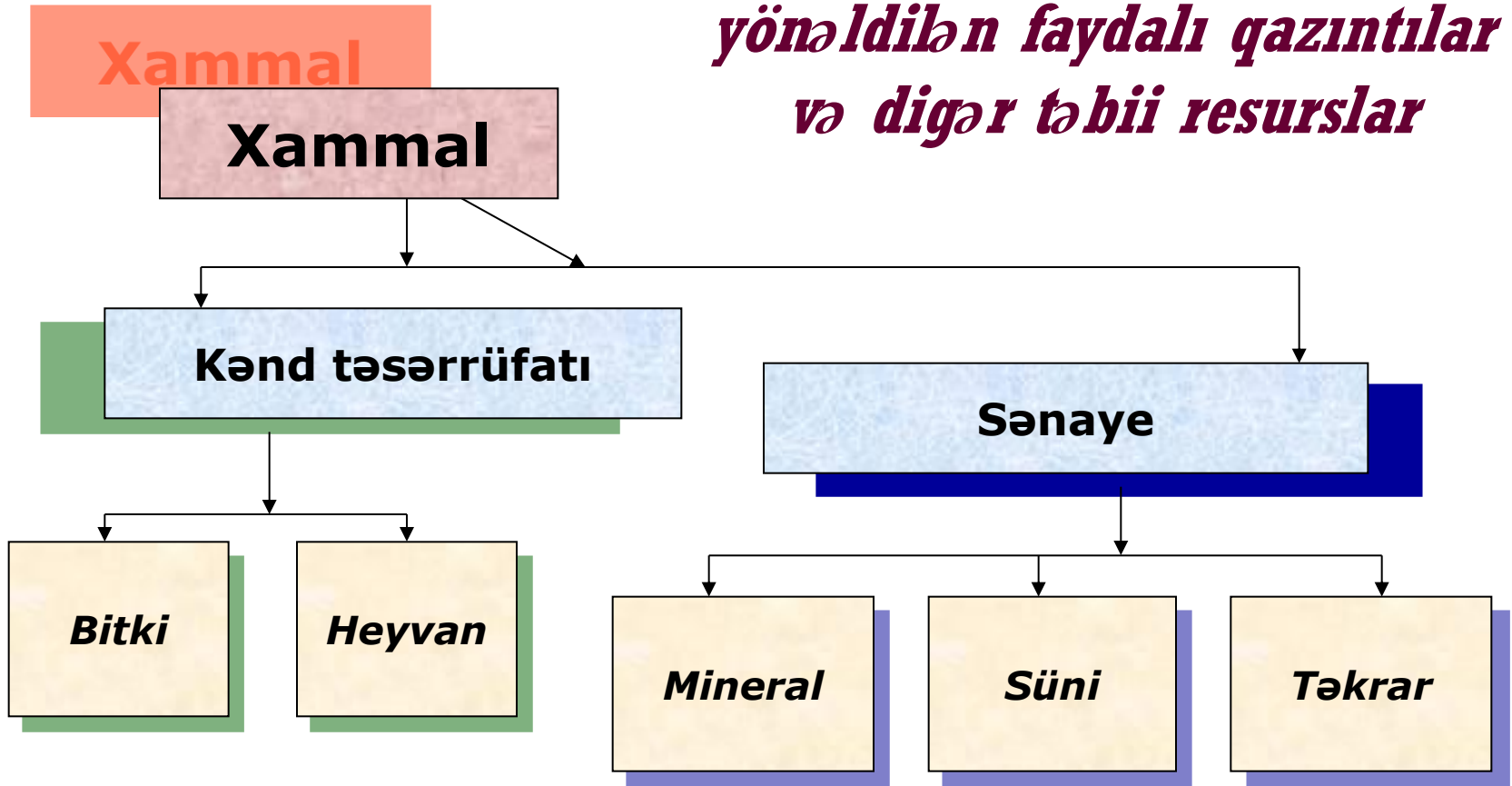
- **Enerji Təhlükəsizliyi** - (yunanca - enerjiya - iş, fəaliyyət, ingiliscə - security - təhlükəsizlik) normal şəraitdə və həmçinin fəvqəladə hallarda ölkə və region əhalisinin, vətəndaşlarının, dövlət və iqtisadiyyatın müqabil keyfiyyətli, iqtisadi girişli yanacaq-enerji resursları təminatı defisitindən qorunması, eyni zamanda enerji və yanacaq təchizatının stabilliyinin pozulması təhlükələrindən mühafizəsi vəziyyəti.
- Dünyada **Enerji Təhlükəsizliyi** probleminin dərkilə ilk dəfə ərəb-israil konfliktini ilə əlaqədar dünya neft qiymətlərinin kəskin artması fonunda baş vermişdir. Neftin təchizatının tam olaraq dayandırılması Qərb ölkələrində enerji təhlükəsizliyinin təminatı üzrə tədbirlərin görülməsinə səbəb olmuşdur.

Xammal strukturu

**Xammal sonrakı emala
yönəldilən faydalı qazıntılar
və digər təbii resurslar**

Mineral xammal sektoru

sənaye istehsalı və energetikasının əsas bazasını təşkil edərək dünya iqtisadiyyatında aparıcı mövqedə durur.

Mineral resurslar:

- *yanacaq faldalı qazıntılar;*
- *filiz faldalı qazıntılar;*
- *qeyri-filiz faldalı qazıntılar.*

Mineral resurslar bərpa olunmurlar, tükənən məhduddurlar.

Dərinləşən beynəlxalq əmək bölgüsü ilə ***Minereal resurslar*** dünyəvi xarakter alır.

Mineral resurslar

Mineral resurslar Yer kürəsində təbii, tektonik, faydalı qazıntıların geoloji dövrlərdə yaranma şərtləri və digər bu kimi proseslərlə əlqədər qeyri-bərabər bölgülü yerləşmə ilə xarakterikdir.

ABŞ özünə lazım olan

Mineral xammalın 20%-ni, Qərbi Avropa ölkələri 70 %-ə qədərini, Yaponiya isə 90 %-dən çoxunu idxal edir.

Xammal və enerjidaşıyıcıları probleminin həll edilməsi yolları

- ❶ Elmi-texniki nailiyyətlərin inkişafının sürətləndirilməsi;
- ❷ innovasiyaların genişləndirilməsi, yeni texnologiyaların tətbiqi;
- ❸ dünya enerjidaşıyıcıları optimal bazarının tənzimlənməsi.

Resurstəminatlılıq

Resursların ölçüləri və səmərəli istifadəsi sivilizasiyanın inkişaf səviyyəsini müəyyən edən mühüm göstəricidir.

Inkişaf etmiş dövlətlərdə enerji istehlakı inkişaf etməkdə olan dövlətlərə nisbətə xeyli dərəcədə yüksəkdir.

Resurstəminatlılıq - təbii resursların ölçüləri ilə onlardan istifadə ölçüsü arasındakı nisbət.

Resurstəminatlılıq kifayət edəcək illər hesabı və yaxıd da adambaşına düşən ehtiyat payı ilə ölçülür.

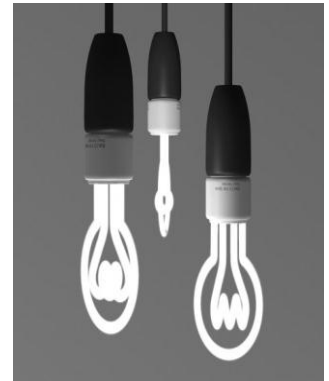
Dünyanın təbii enerji **resurstəminatlılığı**:

- ❖ neft - 45 il;
- ❖ qaz - 100 il;
- ❖ daş kömür - 600 il.

Resursqoruyuculuq

- **Resursqoruyuculuq** - təbii resursların həcmi ilə ondan istifadənin ölçüləri arasında nisbət.
- **Resursqoruyuculuq** - həmin resursun nə qədər bəs edəcəyi və ya onun ehtiyatının adambaşına bölgüsü hesabı ilə illər üzrə təsbit edilir.

Əsas anlayışlar

- ***Enerjidaşıyıcıları;***
- ***Yanacaq-Enerji Kompleksi;***
- ***Enerji Təhlükəsizliyi;***
- ***Mineral resurslar;***
- ***Resurstəminatlılıq;***
- ***Resursqoruyuculuq.***

T T ə Ə k K r R a A r R

- *Nəhəng enerji ehtiyatlarına malik dövlətlər;*
- *Neft və onun emalının əsas məhsulları;*
- *Neft ixracatçısı ölkələri təşkilatı - OPEK;*
- *Mineral xammal sektoru;*
- *Xammal və enerjidaşıyıcıları probleminin həll edilməsi yolları.*

Mövzunun ədəbiyyat siyahısı

1. Hacıadə E.M. Energetik kompleks yeni islahatlar ərəfəsində, Bakı: Elm, 2000. 257 s.
2. Hacıadə E.M. Sosiallaşan iqtisadiyyat, Bakı: Elm, 2006. 509 s.
3. Мировая экономика (под ред. Булатова). М.: Экономистъ, 2007. 860 с.
4. Мировая экономика (под редакцией проф. Ю.А.Щербина). М.: ЮНИТИ-Д, 2004. 318 с.
5. Веснин В.Р., Цыпин И.С. Мировая экономика. М.: Проспект, 2009. 248 с.
6. Боброва В.В., Кальвина Ю.И. Мировая экономика: Учебное пособие. Оренбург: ГОУ ОГУ, 2004. 208 с.
7. Социально-экономическая география зарубежного мира, М.: Крон-Пресс, 1998, 592 с.
8. Кудров В.М. Мировая экономика. М.: БЕК, 2004, 464 с.
9. Якобсон А. Я., Максимов И. М. Лекции по мировой экономике: Учебное пособие. Иркутск: ИрГУПС, 2006. 87 с.

.

SON

TƏŞƏKKÜR EDİRİK!

Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti

Bakı ş. İstiqlaliyyət 6, ADİU, III
mərtəbə,

Otaq No. 000

Tel: (+99412) 492 – 31 – 21

(+99412) 492 – 62 – 64

E-mail: elshan@mail.az

Veb sayt www.hajizadeh@narod.ru

